

Robert Erikson och Rune Åberg (red):

Välfärd i förändring

I slutet av 1965 tillsattes genom regeringsbeslut den sk låginkomstutredningen. En av utredningens målsättningar var att söka komma längre i beskrivningen av välfärdens fördelning än vad som är möjligt med hjälp av traditionella inkomstmått. På utredningens uppdrag genomfördes därför bl a den första svenska levnadsnivåundersökningen under våren 1968. Undersökningen har senare upprepats 1974 och 1981 av Institutet för social forskning vid Stockholms universitet.

När resultaten från den första levnadsnivåundersökningen började publiceras väckte detta en hel del uppmärksamhet och debatt. Nu, ca 15 år senare, har resultat från levnadsnivåundersökningarna åter väckt viss uppmärksamhet i massmedia. Anledningen är boken *Välfärd i förändring* (Prisma 1984, 396 s, 141 kr) som sammanfattar resultat från de tre levnadsnivåundersökningarna 1968, 1974 och 1981. Utöver bokens redaktörer, sociologiprofessorerna Robert Erikson och Rune Åberg, medverkar tio andra författare, varav flertalet är sociologer verksamma vid Institutet för social forskning.

Utänför det massmediala strålkastarljuset har ett tålmodigt och samvetsgrant arbete utförts på frågekonstruktion och datainsamling (huvudsakligen under Sten Johanssons ledning). Resultatet har blivit ett förnämligt datamaterial, som i växande utsträckning kommit att utnyttjas också av ekonomer för analyser av problem kring bl a arbetskraftsutbud, lönestruktur, rörlighet och arbetslöshet. En särskild förtjänst hos materialet är dess longitudinella karaktär; intervjupersonerna är till stor del identiska vid de tre intervju tidpunkterna, vilket gör det möjligt att följa händelser för enskilda individer över livscykeln.

Välfärd i förändring tar sin utgångs-

punkt i ett levnadsnivåbegrepp som omfattar nio komponenter: (i) hälsa och tillgång till vård; (ii) sysselsättning och arbetsförhållanden; (iii) ekonomiska resurser och konsumentskydd; (iv) kunskaper och utbildningsmöjligheter; (v) familj och social förankring; (vi) bostad och närservice; (vii) säkerhet till liv och egendom; (viii) rekreation och kultur; (ix) politiska resurser. För dessa komponenter försöker författarna besvara tre huvudfrågor: Har nivån förändrats från 1968 till 1981? Finns det skillnader mellan kön, socialgrupper, ortstyper och åldersgrupper? Har dessa skillnader ökat eller minskat över tiden?

Resultatet av dessa ansträngningar har blivit en mycket innehållsrik bok, som på ett i huvudsak lättillgängligt sätt presenterar en mångfacetterad bild av välfärden i Sverige. Baksidestextens karakteristik — "Beskrivningen av hur den svenska välfärden förändrats stämmer på många punkter inte överens med den bild som förmedlas i massmedia" — är dock inte särskilt träffande. Det dominerande intrycket blir snarare att boken konfirmerar och i detalj beskriver en rad relativt välkända förhållanden. Hit hör t ex kvinnornas inträde på arbetsmarknaden, befolkningens växande utbildningsresurser, de sedan 60-talet stigande realinkomsterna, den jämnare inkomstfördelningen och den förbättrade boendestandarden.

Andra i boken beskrivna utvecklingstendenser är mindre väl kända. Robert Erikson visar t ex hur skillnaderna i dödlighet mellan män och kvinnor har ökat över tiden, trots att skillnaderna i levnadssätt snarast har minskat mellan könen, bl a genom kvinnornas ökade förvärvsarbete. Dödstalen för kvinnor har i alla åldersgrupper fallit sedan början av 1950-talet. För äldre män (60—64 år) sjunker också dödligheten, men

inte i samma takt som dödstalen för äldre kvinnor. För medelålders män (40—54 år) *stiger* däremot dödstalen från början av 60-talet. I slutet av 70-talet är dödligheten bland äldre och medelålders män nära dubbelt så hög som dödstalen för kvinnor i motsvarande åldersgrupper.

Skillnaderna i sjuklighet mellan män och kvinnor uppvisar paradoxalt nog ett helt annorlunda mönster. För flertalet (av intervjupersonerna angivna) indikatorer på hälsotillstånd gäller att kvinnor förefaller ha *större* problem än män. Det är också notabelt att socialgrupp III är sjukare än de andra socialgrupperna och att socialgruppskillnaderna vad gäller sjuklighet är särskilt markanta bland de äldre. Någon nämnvärd utjämning över tiden av dessa socialgruppskillnader kan inte spåras. Ohälsans omfattning och fördelning förefaller i stort sett ha varit oförändrad under perioden 1968—81.

Resursbegreppet

Begreppet levnadsnivå har i boken getts en allmän definition som "individens förfogande över resurser att, under givna förutsättningar, medvetet kontrollera och styra sina levnadsvillkor". Denna definition ter sig inte särskilt kontroversiell. Problemet är emellertid att dessa resurser ofta inte kan observeras direkt. Vi kan registrera individernas *beteende* i olika avseenden, men skillnader i beteende kan också återspegla skillnader i preferenser (och relativa priser).

I levnadsnivåprojektet förefaller ekonomiska resurser, boendeförhållanden och fritidsaktiviteter att uppfattas som välfärdskomponenter utan inbördes hierarki. Personer med små eller omoderna bostäder, avsaknad av fritidshus eller utan semesterresa antas ha problem *utöver* att de (sannolikt) har små ekonomiska resurser. I en traditionell ekonomisk ansats skulle de ekonomiska resurserna (förmögenhet, förtjänstkapacitet) sättas i centrum och fritids- och bostadskonsumtionen skulle förklaras av bl a skillnader i grundläggande ekonomiska resurser. Det är inte

utan vidare uppenbart varför några fördelningspolitiska mål skall knytas till bostads- och fritidskonsumtionen som sådan. (Undantag kan finnas, t ex vid ransonering eller andra former av marknadsimperfectioner.)

Man kunde ha önskat att författarna mer utförligt hade diskuterat de grundläggande (normativa?) utgångspunkterna i dessa avseenden. Den nuvarande uppläggningsen leder ibland till resultat som ligger på gränsen till det triviala. Det gäller t ex i kapitlet om "samgång mellan välfärdspåslag". Huvudfrågeställningen är om problem i ett avseende, t ex beträffande hälsan, också tenderar gå samman med problem i andra avseenden. Frågeställningen är intressant och besläktad med ett klassiskt område i arbetsmarknadsekonomisk forskning — frågan om existerande löneskillnader kompenserar för olikheter i jobbens egenskaper. *Välfärd i förändring* dokumenterar samgång mellan bl a små ekonomiska resurser och dåliga bostadsförhållanden. Resultatet är inte överraskande, i all synnerhet som måtten på problem beträffande ekonomiska resurser och bostadsförhållanden båda inkluderar avsaknad av eget hem som en komponent.

Temporära eller permanenta problem?

Levnadsnivåundersökningens välfärdskomponenter har operationaliserats med hjälp av direkta frågor till intervjupersonerna; därutöver förekommer också registeruppgifter om t ex inkomster. I boken förmedlas i huvudsak "ögonblicksbilder" av välfärdens fördelning medan *varaktigheten* i olika tillstånd i stort sett lämnas utanför beskrivningen. Det betyder t ex att inkomstfördelningen belyses utifrån årsinkomsternas struktur och att arbetsförhållandena karakteriseras utifrån vad som gäller vid intervjutidpunkten. Man får hoppas att projektdeltagarna fortsättningsvis också kommer att utnyttja datamaterialets longitudinella egenskaper för att studera rörligheten mellan t ex inkomstklasser och jobb med olika arbetsmiljöer. Välfärdsimplikationer

av t ex låg lön och dålig arbetsmiljö är rimligtvis inte oberoende av vilka möjligheter som finns att röra sig från "sämre" till "bättre" arbeten.

Med den nuvarande uppläggningsen finns en risk för att beskrivningen av en viss fas i en normal livscykelutveckling rycks loss från sitt sammanhang och att en berörd individ klassas som tillhörande en problemgrupp på ett sätt som saknar förankring i fördelningspolitisk diskussion och allmänna rättviseföreställningar. De kriterier enligt vilka problemtillstånd beträffande ekonomiska resurser definierats är t ex sådana att en stor del av studerande äldre tonåringar torde komma att inkluderas i problemgruppen. ("Problem har de som har tillgång till högst en av följande sex tillgångar: Eget hem (villa eller bostadsrätt)/Kontantmarginal (kan få fram ett visst belopp, 1981 5 000 kr, inom en vecka)/Bil/Båt/Sommarstuga eller Husvagn/Semesterresa (föregående år)".)

Sammanfattning

Boken *Välfärd i förändring* ger en fyllig beskrivning av hur olika levnadsnivåindikatorer utvecklats sedan slutet av 1960-talet och hur de olika välfärds-komponenterna fördelas i den sociala och demografiska strukturen. Orsaksanalyserna är, som bokens redaktörer också själva påpekar, knapphändiga; alternativa tolkningar av observerade samband skisseras men det görs sällan några försök till diskriminering mellan alternativen. Boken skulle kanske närmast kunna karakteriseras som en förhållandevis sofistikerad förstudie, där tonvikten ligger på deskription och diskussion av alternativa hypoteser och teorier. Därmed kan den också fungera som en självklar utgångspunkt för fortsatta och mer djuplodande studier av socioekonomiskt individbeteende.

Bertil Holmlund